

ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ “ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ”

[Από τα πρώτα έργα του Αγίου Μάρκου, της περιόδου πριν την Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας, είναι και το επιγραφόμενο ως “*Εξήγησις της εκκλησιαστικής ακολουθίας*” (P.G. 160, 1163-1194). Ανήκει στα ερμηνευτικά έργα του Αγίου Μάρκου και περιλαμβάνει στον 160^ο τόμο της Ελληνικής Πατρολογίας. Σε αυτό το έργο ο Άγιος Μάρκος επιχειρεί συνοπτικά να παρουσιάσει μία σύντομη ερμηνεία των ιερών ακολουθιών και να βοηθήσει τους πιστούς να κατανοούν τα λειτουργικά δρώμενα και να συμμετέχουν με περισσότερη προσευχή στις ιερές ακολουθίες. Επειδή το κείμενο παρουσιάζει ενδιαφέρον και προς πνευματική ωφέλεια και λειτουργική κατάρτιση των πιστών, το παραθέτουμε εν συνεχεία σε απλή νεοελληνική γλωσσική απόδοση ώστε να γίνει ευκολότερα και ευρύτερα κατανοητό].

Θα έπρεπε σύμφωνα με την εντολή “*αδιαλείπτως να προσευχόμεσθε*”, και να προσφέρουμε στον Θεό την εν Πνεύματι αγίω και εν αληθεία οφειλομένη προσκύνηση, αλλά η ενασχόληση με τους βιωτικούς λογισμούς, και το σύνολο των φροντίδων για το σώμα αιχμαλωτίζει τους πολλούς, και απομακρύνει την βασιλείαν του Θεού που βρίσκεται μέσα μας, όπως ο λόγος του Κυρίου επιζητεί, να πλησιάζουμε στο νοητό θυσιαστήριο (την αγία τράπεζα), και να προσφέρουμε πάνω σε αυτό την πνευματική και λογική θυσία στον Θεό, σύμφωνα με τον θείο Απόστολο Παύλο, επειδή εμείς είμαστε ναός του ζωντανού Θεού, και το θείον Πνεύμα Του κατοικεί μέσα μας. Και δεν είναι καθόλου άξιον απορίας, αν αυτό συμβαίνει από συνήθεια στους πολλούς που ζουν σαρκικά, αλλά βλέπουμε να συμβαίνει και σε μερικούς

που έχουν αποκηρύξει τα κοσμικά πράγματα και μάχονται με το λογικό τους να προλάβουν τα πάθη, και από αυτά να σηκώνεται πολύς κονιορτός σκόνης που συσκοτίζει το νοερό μέρος της ψυχής, και δεν τους αφήνει να φθάσουν στην αληθινή προσευχή, αν και πολύ το θέλουν, διότι είναι γλυκιά η καρδιακή συνεχής και ακατάπαυστος μνήμη του Ιησού, και ο άρρητος φωτισμός που προέρχεται από αυτήν. Διά τούτο και οι ιεροί και θείοι Πατέρες παραλαβόντες από τον ίδιον τον Χριστόν και τους αποστόλους (την *αδιάλειπτο προσευχή*) έχουν καθορίσει κατάλληλον καιρόν

και τόπον για την προσευχή, ώστε όσοι δεν ενασχολούνται με κάθε τι ζωώδες (και ταπεινό) να προσφέρουν στον Θεό την αναγκαία αυτήν λειτουργία, και προς ό,τι αφορά τους προσευχομένους, (έχει ακόμη καθορισθεί) και το κατάλληλο σχήμα της σωματικής διαθέσεως, και το κατάλληλο κλίμα, και πριν από αυτά και η κατάλληλη ψυχική κατάσταση του προσευχομένου.

Για τον τόπο και το σχήμα και την κατάσταση της ψυχής ο θείος Απόστολος υπογραμμίζει, λέγοντας ότι *“θέλω οι άνδρες να προσεύχονται εν παντί τόπω υψώνοντας όσια χέρια χωρίς οργή και διαλογισμούς”* (Α΄ Τιμ. 2,8). Συμφωνούν ως προς αυτά και όσον αφορά τον τόπον εκείνος ο προφητικός λόγος *“εν παντί τόπω μου προσφέρεται θυμίαμα, λέγει Κύριος, και θυσία καθαρά”* (Μαλαχ. 1, 11). Εδώ ως θυμίαμα εννοείται η προσευχή και η θυσία της λογικής αιnéσεως *“θύσον γαρ τω Θεώ θυσίαν αιnéσεως, και απόδος τω Υψίστω τας ευχάς σου”*. Ως προς το σχήμα ισχύει αυτό που λέγουν οι Ψαλμοί *“έπαρσις των χειρών μου θυσία εσπερινή”* (Ψαλμ. 140, 2). Ως προς την κατάσταση της ψυχής ο Σωτήρ αποφάνθηκε λέγοντας: *“όταν στέκεστε προσευχόμενοι, συγχωρείτε αν έχετε κάτι εναντίον κάποιου, για να συγχωρήσει ο Πατέρας σας τα παραπτώματά σας”* (Ματθ. 6, 14). Ως προς την κλίση είναι φανερόν ότι εγκρίνεται η στάση προς ανατολάς, όπως το θέλει η αρχαία παράδοση, και ο Σολομών στο βιβλίο της Σοφίας διδάσκει *“όπως γνωστόν η, ότι δει φθάνειν τον ήλιον επ’ ευχαριστίαν σου, και προ ανατολής φωτός εντυγχάνειν σοι”* (Σοφία Σολομ. 16, 28).

Κάθε τόπος είναι κατάλληλος για προσευχή, ίσως ο καλύτερος να είναι το καθορισμένο μέρος της οικίας το σεμνότερο και το τιμιώτερο, για να γίνονται οι προσευχές. Και ως προς αυτό μοιάζει να συντείνει και να το εκλαμβάνουμε έτσι το *“όταν προσεύχεσαι, είσελθε εις το ταμίειον σου”* (Ματθ. 6, 6). Και ακόμη καλύτερος τόπος προσευχής είναι στα ιερά και τους ναούς, γι’ αυτό και αποκαλούνται οίκοι προσευχής, και σε αυτούς τα Άγια των Αγίων, στα οποία τελείται η μυστική και αναίμακτος ιερουργία, όπου επιθυμούν να παρακύψουν οι άγγελοι, και όπου σφραγίζονται οι άνθρωποι με το άγιο Μύρο και αγιάζονται με τα λείψανα των μαρτύρων, όλα αυτά κατά πολύ συμβάλλουν σε όλους προσεύχονται. Και ο Ψαλμωδός λέγει: *“προσκυνήσατε τω Κυρίω εν αυλή αγία αυτού”*, ωσάν να μην να μην επιτρέπεται να προσκυνείται ο Θεός έξω της αυλής (του Ναού).

Αλλά και να κλίνουμε τα γόνατα(με γονυκλισίες) όταν και όπου πρέπει, καθώς ο Απόστολος λέγει *“τούτου χάριν κάμπτω τα γόνατά μου προς τον Πατέρα, εξ*

ου πάσα πατριά εν ουρανώ και επί γης ονομάζεται'' (Εφεσ. 3, 15). Και σε άλλο σημείο λέγει ότι έπεσε στα γόνατα και προσευχόταν μαζί με όλους αυτούς (Πραξ. 20, 36). Και επιπλέον μαζί με τα χέρια να υψώνουμε τους οφθαλμούς στον ουρανό, όπως ο Κύριος υπέδειξε προσευχόμενος για τον Λάζαρο, δηλώντας εμφανώς την ανάταση της ψυχής προς τον Θεό και την αποστασιοποίηση από τα γήινα, αλλά και την ταπείνωση και την ικεσίαν ως δούλου (προς τον Κύριον).

Και αυτά έτσι έχουν. Επειδή ο καιρός της ημέρας διαιρείται σε επτά μέρη από τους αγίους Πατέρες, όπως και ο Δαβίδ λέγει *''επτάκις της ημέρας ήνεσά σε επί τα κρίματα της δικαιοσύνης σου''* (Ψαλμ. 118, 164). Ως ημέρα εδώ εκλαμβάνεται ο χρόνος του νυκθημέρου, όπως και στην Γένεση *''και εγένετο εσπέρα, και εγένετο πρωί, ημέρα μία''* (Γεν. 1, 5). άραγε πρέπει να προσευχόμαστε στον Θεό σε όλη μας την ζωή όπως το περιγράφει ο αριθμός επτά, ως μέτρον του χρόνου, κατά τον οποίον ζούμε στον κόσμον τούτον, αλλά και εις τους αιώνας.

Περί του μεσονυκτικού.

Αρχή όλων των ύμνων και των προσευχών στον Θεό είναι ο καιρός του μεσονυκτίου. Διότι τότε σηκωνόμαστε από τον ύπνο, και δηλώνουμε την μετάβασή μας από την πλάνη του σκότους προς την κατά Χριστόν ελεύθερη και φωτεινή ζωή, από την στιγμή που αρχίσαμε να λατρεύουμε τον Θεό. Διότι λέγει ότι *''ο λαός ο καθήμενος εν σκότει είδε φως μέγα''* (Ματθ. 4, 16). Επειδή εν τω μέσω της νυκτός ήρθε ο Σωτήρας στον κόσμον , και πάλιν ερχόμενος μελλοντικώς, διότι ο νυμφίος των ψυχών μας θα έρθει εν τω μέσω της νυκτός, βάζοντας μαζί Του τους συνετούς σε άμωμους και αγνούς νυφικούς θαλάμους (παστάδες), όπου ο ήχος των εορταζόντων και η φωνή της αγαλλιάσεως δεν θα έχει τελειωμό. *''Εγείραι ο καθεύδων, και ανάστα εκ νεκρών, και επιφάσει σοι ο Χριστός''* (Εφεσ. 5, 14). Αλλά όπως και την ημέρα της αναστάσεως, αλλά και κάθε ημέρα, από εδώ αρχίζουμε (από το μεσονυκτικό), δίνοντας άπλετο φως στην νύκτα (που της λείπει το φως). Και ως προς το μικρότερο μέρος της διαιρέσεως του χρόνου, δηλαδή της νύκτας, ενώ η διάρκεια της ημέρας παραμένει αδιαίρετος, πολύ φυσιολογικά και ευλόγως από εδώ θα αρχίζαμε τους ύμνους προς τον Θεό, αφού και ξύπνοι παραμένουμε και σε εγρήγορση, έως να έρθει πάλι η νύκτα, και να πάμε για ανάπαυση. Το υπόδειγμα μας το δίνει ο Δαβίδ λέγοντας ότι *''μεσονύκτιον εξηγειρόμην του εξομολογείσασθαί σοι''* (Ψαλμ. 118, 62). Και στην Καινή Διαθήκη ο Παύλος και ο Σίλας προσευχόμενοι κατά το μεσονύκτιο υμνούσαν

τον Θεό, όταν συνέβη το μεγάλο θαύμα να πέσουν τα δεσμά τους, και να στραφεί ο δεσμοφύλακας στην πίστη.

Έτσι λοιπόν και εμείς, αφού κάνουμε τρεις μετάνοιες, λέμε τα λόγια της προσευχής του τελώνου, *‘ο Θεός, ιλάσθητί μοι τω αμαρτωλώ’*, μιμούμενοι έτσι με το σχήμα αυτό τον τρόπο της προσευχής εκείνου: *‘δεν ήθελε να σηκώσει τα μάτια στον ουρανό’*. Έπειτα σηκωνόμαστε πάλι σαν συμβολικό σημάδι της κατάστασης της ψυχής μας όσον ζούμε, όπως με τα νερά του Ευρίπου που πότε πάνε και πάλι έρχονται (άμπωτις και παλίρροια), έτσι και εμείς δεν πρέπει να παραμένουμε πεσμένοι στην πονηρία, αλλά να σηκωνόμαστε έχοντας ως συμπαραστάτη στην προσευχή το Άγιο Πνεύμα που αντιλαμβάνεται τις αδυναμίες μας.

Κάθε προσευχή που αρχίζουμε και τελειώνουμε, έτσι κάνουμε, δηλώνοντας ότι με ταπεινώση πρέπει να προσεγγίζουμε τον Θεό, και μετά την μεσονύκτιο προσευχή, φεύγουμε για να ασχοληθούμε με τις καθημερινές μας εργασίες. Όσο όμως είμαστε στην εκκλησία και προσεύχεται ο ιερέας, ακούμε στην αρχή ως προανάκρουσμα της ευχής και της ευχαριστίας στον Θεό τα λόγια εκείνα που τα ελάβαμε από τις αποστολικές ρήσεις. Ο Πέτρος ο κορυφαίος των αποστόλων στην *‘Α Καθολική του επιστολή* γράφει ευθέως: *‘ευλογητός ο Θεός και Πατήρ του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού’*. Τα ίδια γράφει και ο θειότατος Παύλος στην Β’ Κορινθίους και την προς Εφεσίους επιστολή, αλλά και σε άλλες.

Δι’ ευχών των αγίων Πατέρων ημών. Εμείς αφ’ εαυτού μας δεν αναπέμπομεν αυτήν την ευχή ως ευχαριστία, αλλά ως ικεσία, έχοντας τις μεσιτείες και τις πρεσβείες των αγίων Πατέρων μας. Με την προσευχή αυτήν ζητούμε να λάβουμε έλεος. Και ο ιερέας, όντας ο ίδιος μεσίτης Θεού και ανθρώπων, διασώζει την εικόνα του Χριστού, καθώς έχει πλήρη γνώση περί των αιτημάτων στην προσευχή, προσφέρει ευχαριστία για την δική μας δημιουργία από τον Θεό, και για τις θείες δωρεές προς εμάς εξ αρχής της δημιουργίας, αλλά και για τις μετέπειτα δωρεές του Θεού διά της Ενσαρκώσεως και της φανερώσεως του Μονογενούς Υιού, και επιπλέον για όσα τώρα ζητούμε και μας δίνονται. Όπως ακριβώς ο ίδιος ο Σωτήρας μας μπροστά στον Λάζαρο, και πριν τον αναστήσει, είπε προς τον Πατέρα: *‘Σε ευχαριστώ, διότι με άκουσες’* (Ιω. 11, 41). Εμείς οι πολλοί, κρίνοντας μόνον από τα δικά μας μέτρα και από όσα γνωρίζουμε, ζητούμε να βρούμε έλεος, όπως ο τυφλός εκείνος, όχι όμως από τον Υιόν του Δαβίδ, αλλά επικαλούμενοι τον Υιόν του Θεού

τον Σωτήρα μας, ως κάποιος άλλος τυφλός που μόλις βρήκε το φως του με τους αισθητούς και νοητούς οφθαλμούς. Και ενώ εμείς έχουμε κληθεί από το σκοτάδι στο θαυμαστό φως του Θεού, αλλά και διότι έτσι δία των αγίων Πατέρων μας προσδοκούμε ο παντοδύναμος Θεός να γίνει ελεήμων σε μας.

Δόξα σοι, ο Θεός, η ελπίς ημών, Κύριε, δόξα σοι. Μαζί με αυτούς και εμείς αναπέμπουμε δοξολογία στον Θεό με αυτές τις λίγες λέξεις, μιμούμενοι τις θείκες φωνές των αγγέλων, τις πρώτες που προσεφέρθησαν δοξολογικά στον επί γης σαρκούμενο Θεό, *το δόξα εν υψίστοις Θεώ, και επί γης ειρήνη, εν ανθρώποις ευδοκία* (Λουκ. 2,14).

Βασιλεύ ουράνιε. Και στην συνέχεια με το τροπάριο που έχει συντεθεί για την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος στους μαθητές κατά την Πεντηκοστή, προσκαλούμε αυτόν τον Παράκλητο να έλθει, για να εξαφανίσει την ενυπάρχουσα μέσα μας πονηρία, και να μας αναδείξει αξίους να σταθούμε μπροστά στον Θεό.

Άγιος ο Θεός. Μετά λέμε τον τρισάγιον ύμνον, που συνέθεσε η Εκκλησία παραλαμβάνοντάς τον από τον προφήτη Ησαΐα, όταν αξιώθηκε της θαυμαστής θεωρίας (να δει) τα Σεραφείμ, και επιπλέον χρησιμοποιούμε τα λόγια του Δαβίδ, που λέγει : *‘εδίμησε η ψυχή μου προς τον Θεόν ισχυρόν τον ζώντα’*. Ο Θεός επικύρωσε και τους δύο αυτούς λόγους εξ ουρανού, όταν με την θείκη αρπαγή ενός παιδιού μίηυσε στους αγγέλους έτσι να ψάλλουν, λέγοντες τρεις φορές το άγιος ο Θεός, προς τιμήν της προσκυνητής Τριάδος, έτσι και εμείς τόσες φορές (τρεις) και προσκυνούμε, επιδεικνύοντας την ευλάβειά μας για τον αγγελικό και θείο αυτόν ύμνον.

Δόξα Πατρί. Αφού λοιπόν επικαλεστήκαμε τα θεαρχικά αυτά Πρόσωπα, και προσφέραμε την προσήκουσα δοξολογία, όχι μόνον τώρα, αλλά και εις τον αιώνα τον άπαντα, κατόπιν με μία φωνή εκφωνούμε.

Παναγία Τριάς. Και αφού επικαλεσθούμε τα τρία αυτά Πρόσωπα

τον μεν Πατέρα ονομάζουμε Κύριον ως δημιουργόν, τον Υιό ως Δεσπότη, καθώς με το αίμα Του μας εξαγόρασε, και τον Παράκλητον ως Άγιον, που με το Όνομά του και την ενέργεια του μας έχει παράσχει πλούσιες δωρεές, ζητούμε από τον Θεό την εξιλέωση των αμαρτιών, από τον Υιό την συγχώρεση αυτών, και από το Άγιο Πνεύμα να μας επισκεφθεί και να θεραπεύσει τις ασθένειές μας. Διότι η συνήθεια της

αμαρτίας ως φοβερά νόσος διαφθείρει την ψυχή, και χρειάζεται μετά να απαλλαγεί η ψυχή από αυτήν με την δύναμη του Θεού.

Ἐνεκεν του ονόματός σου. Ποιο είναι αυτό το όνομα; Οικτίρμων και ελεήμων ο Κύριος, μακρόθυμος και πολυεύσπλαγχνος, του οποίου λοιπόν την χάριν τρεις φορές ζητούμε να μας ελεήσει ο ίδιος ο Κύριος. *Δόξα Πατρί.* Και επισφραγίζουμε με την δοξολογία προς την Αγία Τριάδα τις αιτήσεις μας, έχοντας προετοιμασθεί αξίως για να επικαλεσθούμε τον επουράνιο Θεό Πατέρα, επισυνάπτουμε την Κυριακή Προσευχή, που μας την έχει παραδώσει ο Ματθαίος στο ευαγγέλιο του.

Πάτερ ημών ο εν τοις ουρανοίς. Για τα πολλά τα οποία εμείς λέμε στην θεοπαράδοτο αυτή προσευχή υπέρ της δικής μας καταστάσεως και αξίας, αμέσως προχωρούμε στην αίτηση του θείου ελέους, λαμβάνοντας αυτό ακόμη και αν κάτι υπέρ του δέοντος έχουμε ζητήσει. *Κύριε ελέησον.*

Και αυτό το λέμε δώδεκα φορές εις τύπον των αποστόλων, στους οποίους η θεία αυτή προσευχή πρωτοδόθηκε. *Δόξα Πατρί.* Αμέσως μετά με την δοξολογία των θείων προσώπων της μακαρίας Τριάδος επισφραγίζουμε τις συγκεκριμένες αιτήσεις. Αλλά αυτά είναι τα κοινά προκαταρκτικά κάθε ακολουθίας, αν και σε κάθε μία από αυτές οι ψαλμοί είναι διαφορετικοί, οι οποίοι προτάσσονται ως αναμενόμενόν καθ'ώς προηγούνται της Νέας, της Καινής Διαθήκης, που υπερέχει της Παλαιάς. Και μετά τους ψαλμούς ακολουθούν τα τροπάρια και οι καθορισμένες ευχές. Στο μεσονυκτικό ψάλλουμε τον πεντηκοστό ψαλμό που αναφέρεται στον ίλασμό των αμαρτιών και είναι εξομολογητικός (των αμαρτιών μας).

Δεύτε προσκυνήσωμεν. Πριν από αυτό, όπως και σε όλους τους καθορισμένους ψαλμούς προσκυνούμε τρεις φορές, λέγοντας αυτά τα λόγια για τον εαυτό μας, και έτσι επισυνάγουμε, συγκεντρώνουμε τους λογισμούς μας και τις δυνάμεις της ψυχής, ώστε να προσέχουμε σε όσα εμείς λέμε, και να μην διαχέεται ο νους εδώ και εκεί ρεμβάζοντας, κάτι που συνήθως το παθαίνουμε την ώρα των ψαλμών, επειδή αυτοί είναι ως επί το πλείστον δυσνόητοι και ακατανόητοι. *Ελέησόν με ο Θεός.* Με τον ψαλμό της μετανοίας (τον πεντηκοστό) καθαριζόμαστε επαρκώς.

Μακάριοι οι άμωμοι εν οδώ. Επισυνάπτουμε στην συνέχεια τον ριη' (118^ο) ψαλμό, ο οποίος αναφέρεται στην εξομολόγηση του Δαβίδ στον Θεό όταν ξυπνούσε την ώρα του μεσονυκτίου, για να μας φέρει εμάς στον ίδιο ζήλο, και μάλιστα ο

ψαλμός αυτός όλος είναι μεστός, πλήρης προσευχής και παρρησίας προς τον Θεό, και συνάμα ταιριάζει στην Δευτέρα έλευση και φανέρωση του Σωτήρος μας, που θα γίνει το μεσονύκτιο, όπως η παραβολή των δέκα παρθένων μας διδάσκει. Και αυτό μας δείχνει ότι ο μέγας Ήλιος της δικαιοσύνης θα λάμψει σε όσους ζουν στο σκοτάδι, διότι σε ό,τι μας εναντιώνεται με το αντίθετό του υποχωρεί και φεύγει (το σκοτάδι με το αντίθετό του φως), αλλά ακόμη μας δηλώνει ότι ο καιρός της Δευτέρας Παρουσίας θα έρθει απροσδόκητα, απρόσμενα. Σαν παγίδα θα επέλθει, και ο νυμφίος θα έρθει την ώρα που οι πολλοί θα κοιμούνται. Τότε θα βρει αξία και εφαρμογή για τον καθένα το *‘μεσονύκτιον εξηγειρόμην μετά φαιδράς της λαμπάδος, εξομολογείσθαι σοι επί τα κρίματα της δικαιοσύνης σου, δι’ ών εν μέσω μεν θεών θεούς διακρίνεις, αντιμετρών εκάστω τα προς αξίαν, τους δε αμαρτωλούς απάγεις, υφ’ εαυτών κατακεκρυμένους’*, και τα υπόλοιπα που λέγει ο ψαλμός. Τον ψαλμόν αυτόν ψάλλουμε και στους κεκοιμημένους εν Χριστώ, επιδεικνύοντας ποια παρρησία πρέπει να έχει ο αληθινός χριστιανός για όσα βιώνει. Γιατί λέγει, *εφύλαξα τας εντολάς σου και τα δικαιώματά σου, και των μαρτυριών σου ουκ εξέκλινα*, και άλλα παρόμοια αναφέρει, από τα οποία αυτό εδώ είναι ευχάριστο να το γνωρίζουμε. Από όλους τους στίχους του ψαλμού τούτου δεν υπάρχει κανείς που να μην περιέχει κάτι από αυτά, είτε νόμους, ή λόγους, ή εντολές, ή μαρτυρίες, ή δικαιώματα, ή κρίσεις του Θεού φέρνει στην μνήμη του, είτε όταν ο μακάριος εκείνος προφήτης προσεύχεται για την ευόδωση αυτών, είτε όταν κάποιος υπόσχεται να τα φυλάξει αυτά, εάν δεν λάβη άνωθεν βοήθεια και ενίσχυση. Αυτό ισχύει και γι’ αυτόν που έχει παρρησία ενώπιον του Θεού και τα έχει κάνει και έχει τηρήσει αυτά, όπως ειπώθηκε. Και την μεταξύ τους διαφορά και το τι σημαίνουν οι λόγοι αυτοί με απλά λόγια θα το διακρίνουμε τώρα.

Μετά από τους συγκεκριμένους ψαλμούς της Διαθήκης και αυτούς που βρίσκονται στην ακολουθία έχουν τοποθετηθεί τα τροπάρια και οι ευχές που τις έχουν συνθέσει οι άγιοι Πατέρες. Και αυτό είναι κοινό σε όλα. *Πιστεύω εις ένα Θεόν*. Πριν από αυτά προηγείται το ιερό Σύμβολο της Πίστεως, όπως και στα απόδειπνα. Αν και είναι άγνωστο πότε το τέλος της ζωής μας θα έλθει, πολλοί αν και υγιείς καθεύδουν, και από τον ένα ύπνο απρόοπτα μετέβησαν στον μακρύτατο ύπνο (του θανάτου), θα ήταν αναγκαίο και σε αυτούς που βρίσκονται στην αρχή να είναι σε εγρήγορση, και σε όσους πλησιάζουν στο τέλος του βίου, πάντοτε να αποδίδουν στον Θεό την ομολογία της πίστεως, που αποτελεί σύμβολο και σφραγίδα σε όσους

φεύγουν από τα παρόντα και εξοικειώνονται με τον Θεό. Αυτούς δηλαδή που η Αποκάλυψη αναφέρει, που φέρνουν στο μέτωπο την σφραγίδα του Θεού, και γι' αυτό έχουν γραφεί στο βιβλίο της ζωής, και δεν βασανίζονται από τις νοητές ακρίδες.

Άγιος ο Θεός. Αλλά και ο τρισάγιος λεγόμενος ύμνος, και όσα τον ακολουθούν, έχει τοποθετηθεί πριν από τα τροπάρια αυτά, όπως και πριν τους Ψαλμούς. Δεν επιτρέπεται να προσευχόμαστε με άλλον τρόπο πριν να προσευχηθούμε με τα θεία και θεοπαράδοτα λόγια του τρισαγίου ύμνου. Το νόημα των τροπαρίων είναι το κατάλληλο για τον συγκεκριμένο χρόνο (του μεσονυκτικού), διότι, λέγει, ιδού ο νυμφίος έρχεται εν τω μέσω της νυκτός, έχοντας όμως ήδη αναπέμψει τον ύμνο στην αγία Τριάδα, ύμνος που έχει τοποθετηθεί πρώτος από τους άλλους. Το τελευταίο τροπάριο ψάλλεται προς την Θεοτόκο. Αυτό είναι το σύνηθες, και είτε ψάλλουμε πολλά είδη ύμνων, είτε παρακλητικών, είτε εγκωμιαστικών σε κάποιον από τους αγίους, τα δύο τελευταία τροπάρια, ανήκουν το μεν ένα στην πανύμνητο Τριάδα, ως ομολογίαν της πίστεως, και το άλλο στην πανάχραντο Θεοτόκο, ως επιβεβαίωση της ενσαρκώσεως στο σχέδιο της θείας οικονομίας.

Κύριε, ελέησον. Έπειτα, αφού πούμε το Κύριε ελέησον σαράντα φορές, όπως συνηθίζεται πριν τις ευχές, διότι ο αριθμός είναι σεπτός, γιατί με τόσες ημέρες νηστείας εξιλεώνεται ο Θεός, τότε λοιπόν ακολουθούν οι ευχές, την πρώτην που είναι και κοινή, και αρχίζει με το , *ο εν παντί καιρώ*, και το, *Δέσποτα Θεέ*, και τις υπόλοιπες μετά από αυτήν ευχές στον κατάλληλο καιρό και στην ταιριαστή (την προσήκουσα) θέση τους, και την συνηθισμένη αναφορά στην Αγία Τριάδα. Μετά από αυτές τις ευχές, ακολουθούν άλλες, που αρχίζουν ως εξής: *-την τιμιωτέραν*, που αποτελεί ικεσία και στην παναγία Τριάδα, αλλά και στην πάναγνο Παρθένο, μετά το, *ο Θεός οικτειρήσαι ημάς*, και ακθώς ο ιερέας λέγει αυτόν τον στίχο, που δηλώνει την λύτρωσή μας από το παρελθόν και την προσδοκία μας για τα μέλλοντα.

Επειδή, όπως ειπώθηκε, ο μεσονύκτιος ύμνος αποτελεί τύπο της Δευτέρας Παρουσίας του Χριστού και της αναστάσεως των κεκοιμημένων, για τους οποίους υπάρχει ανάγκη να κάνουμε δεήσεις, ώστε και στο παρόν να μετέχουν στην ανάπαυση που χαρίζει ο Θεός, αλλά και στο μέλλον να έχουν παρησία ενώπιον του Θεού όταν θα μοιράσει τις λαμπρές Του δωρεές στους αξίους.

Ηρα τους οφθαλμούς μου, και, Μνήσθητι, Κύριε. Αρχίζοντας αμέσως να ψάλλουμε αυτούς τους συνοπτικούς και μικρούς ψαλμούς, τους κατάλληλους για την ώρα του μεσονυκτίου, εν συνεχεία λέμε τα τροπάρια και την ευχή που τα ακολουθεί, κατά τον τρόπο που είπαμε προηγουμένως. *Ευζόμεθα.* Έπειτα, πριν την απόλυση από τον ιερέα, λέμε μία μικρή δέηση, προσευχόμενοι πρώτα υπέρ των βασιλέων και των αρχόντων, σύμφωνα με τον αποστολικό νόμο, και επίσης παρακαλούμε και για κάποια άλλα αιτήματα.

Αυτόν τον μεσονύκτιο ύμνο τον εναλλάσσουμε, την μεν Κυριακή ολόκληρον για την λαμπρότητα της ημέρας, ψάλλοντας στην θέση αυτού ένα κανόνα των λεγομένων τριαδικών κανόνων, ενώ το Σάββατο επειδή δεν σηκωνόμαστε από τον ύπνο εν τω μέσω της νυκτός, επειδή αυτή η ημέρα είναι ημέρα αναπαύσεως, τηρούμε την ακολουθίαν αυτήν εξ ανάγκης.

Σοι πρέπει ύμνος, ο Θεός. Μαζί με άλλους ψαλμούς, τροπάρια και ευχές, λέμε και το συγκεκριμένο. Και οι Ψαλμοί μας δίνουν μία εικόνα της σωτηριώδους αναστάσεως. Αναστήτω ο Θεός, κ.ο.κ. όμως τους προαναφερθέντες ψαλμούς τους μεταθέτουμε στον όρθρο για την νεκρώσιμο ακολουθία, η οποία λέγεται, και ιδίως για την Σταύρωση και την Ανάσταση του Σωτήρος. Κάθε φορά που παραλείπουμε όλον τον μεσονύκτιο ύμνο, και όταν μάλιστα υπάρχει κάποια εορτή, ψάλλουμε όλην την υμνωδία κατά την διάρκεια της νύκτας.

Περί του όρθρου.

Μετά το μεσονυκτικό, αρχίζουμε την ακολουθία του όρθρου, και μαζί με τον ιερέα ευρισκόμενοι, αρχικά ψάλλουμε μερικούς ψαλμούς. *Επακούσαι σου, Κύριος, και Κύριε, εν τη δυνάμει σου,* ψαλμοί που αναπέμπονται υπέρ του βασιλέως και των κοινών υποθέσεων του δημοσίου βίου, κατά την διάρκεια των οποίων ο ιερέας θυμιάζει, υποδηλώνοντας την μετάδοση του αγίου Πνεύματος την ώρα της προσευχής στους εισερχομένους στον ναό. Αποδώστε, ως λέγουν, θυμιάματα στις προσευχές των αγίων, και εν συνεχεία ακολουθεί ο Τρισάγιος ύμνος, ως συνηθίζεται, και τα τροπάρια σύμφωνα με τους ψαλμούς.

Σώσον, Κύριε, τον λαόν σου. Ο μεσονύκτιος ύμνος, επειδή μας εξεγείρει του ύπνου, είναι, όπως είπαμε, εικόνα και τύπος της μελλούσης ζωής. Καθώς προχωρεί η ημέρα και ασχολούμαστε με τα έργα της καθημερινότητας, αρχίζουμε να ψέλνουμε

τα κατάλληλα για την παρούσα ζωή, και πρώτα θυμόμαστε να διεξάγουμε τον βίο μας ζώντας με ηρεμία και γαλήνη, και τότε για τα όσα μας απασχολούν προσωπικά συναντούμε τον Θεό. Εκτός από τους λεγόμενους βασιλικούς ψαλμούς που αναφέραμε πρωτίτερα και τους παραλείπουμε όταν κάνουμε την ακολουθία κατ' ιδίαν, μόνοι μας, αρχίζουμε ατον Τρισάγιο ύμνο. Ο Εξάψαλμος, πριν αρχίσει, ο ιερέας εκφωνεί στίχο στην υπέρτατη Τριάδα, *Δόξα τη αγίω και ομοουσίω και ζωοποιώ και αδιαιρέτω Τριάδι*, και κατόπιν εμείς ομολογούμε την θεία σάρκωση του Κυρίου λέγοντας τον αγγελικό ύμνο, *Δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη, εν ανθρώποις ευδοκία*.

Ο εξάψαλμος, όπως φανεώνει και το όνομά του, αποτελείται από έξι ψαλμούς, πλήρεις προσευχής και κατανύξεως, αναφέρεται σε αυτούς που υποφέρουν από τις ταλαιπωρίες της ζωής, και περιέχουν οι ψαλμοί τα κατάλληλα για την περίπτωση. Ο πρώτος ψαλμός αρχίζει με το *Κύριε, τι επληθύνθησαν οι θλίβοντές με*, και το, *εγώ εκοιμήθην και ύπνωσα, εξηγέρθην, ότι Κύριος αντιλήψεται μου*. Ο δεύτερος ψαλμός με το, *Κύριε, μη τω θυμό σου*, και το, *και το φως των οφθαλμών μου, και αυτό ουκ έστι μετ' εμού*. Ο τρίτος ψαλμός με το, *Ο Θεός, ο Θεός μου προς σε ορθρίζω*, και το, *εν τοις όρθροις εμελέτων εις σε, ότι εγενήθην βοηθός μου*. Μετά τους τρεις ψαλμούς μεσολαβεί η δοξολογία (δόξα Πατρί) και το *Αλληλούια* τρεις φορές, που σημαίνει, *Αινείτε τον Θεόν*, που το λέμε σε κάθε ανάγνωση των ψαλμών, όταν μεσολαβεί κάτι και διακόπτεται η ανάγνωση των ψαλμών, και επανερχόμαστε στους άλλους τρεις ψαλμούς αρχίζοντας με το *Κύριε ελέησον*, και την συνακόλουθη δοξολογία (δόξα Πατρί).

Ο τέταρτος ψαλμός αρχίζει με το κατάλληλο για την ώρα της ορθρινής ακολουθίας, με το *Κύριε ο Θεός της σωτηρίας μου, ημέρας εκέκραξα και εν νυκτί εναντίον σου*, διότι ο όρθρος αποτελεί το ενδιάμεσο μεταξύ ημέρας και νύκτας. Μετά λέμε στον πέμπτο ψαλμό το *Ευλόγει, η ψυχή μου, τον Κύριον*, και το, *Ανακαινισθήσεται ως αετού η νεότης σου*, και ο έκτος ψαλμός με το *Κύριε, εισάκουσον της προσευχής μου*, , *Ακουστόν ποιήσόν μοι το πρωί το έλεός σου, ότι επί σοι ήλπισα*. Ο εξάψαλμος επισφραγίζεται με την δοξολογία (δόξα Πατρί) και το *Αλληλούια*, και αφού ο ιερέας εκφωνήσει τις ειρηνικές αιτήσεις υπέρ πάντων, ψάλλουμε εμμελώς το, *Θεός Κύριος και επέφανεν ημίν, ευλογημένος ο ερχόμενος εν ονόματι Κυρίου*, συνδυάζοντας με αυτό και κάποιο τροπάριο το κατάλληλο για την ημέρα και για τον

άγιο που μνημονεύουμε. Τα παραπάνω αποτελούν ξεκάθαρα σύμβολα της Παρουσίας του Δεσπότη στους εσχάτους χρόνους. *Επεσκέψατο ημάς ανατολή εξ ύψους, επιφάναι τοις εν σκότει και σκιά θανάτου καθημένοις*, όπως λέμε. Αυτά όμως ως χαρμόσυνα τα παραλείπουμε κατά τις νηστίσιμες ημέρες αντικαθιστώντάς τα με το Αλληλούια.

Μετά διαβάζουμε μέρος του Ψαλτηρίου, ενώ ενδιαμέσως παρεμβάλλονται δοξολογίες και τα τροπάρια των καθισμάτων, τα οποία αναγιγνώσκονται ενώ εμείς καθόμαστε, χάριν πνευματικής ωφελείας και ξεκούρασης. Ο λόγος που διαβάζουμε τους ψαλμούς δεν είναι άλλος από το ότι αυτοί είναι πολύ ωφέλιμοι και γεμάτοι θεϊκής γλυκύτητας, και πρέπει οπωσδήποτε μέσα στην εβδομάδα να διαβάζεται ολόκληρο το Ψαλτήριο του Δαβίδ μία ή δύο φορές.

Άσωμεν τω Κυρίω. Ακολουθούν οι λεγόμενες εννέα ωδές, που έχουν το περιεχόμενό τους από τις Γραφές και είναι εννέα, όπως και ο αριθμός των αγγελικών και θεϊκών ταγμάτων. Η πρώτη ωδή έχει ληφθεί από το βιβλίο της Εξόδου και μας υπενθυμίζει το θαύμα της διαβάσεως της Ερυθράς θάλασσας. *Πρόσεχε, ουρανέ, και λαλήσω.* Η δεύτερη ωδή, από το Δευτερονόμιο, μας υπενθυμίζει τα θαύματα στην έρημο και την νομοθέτηση του προφητικού χαρίσματος. *Εστερεώθη η καρδιά μου εν Κυρίω.* Η τρίτη ωδή αποτελεί προτύπωση της εξ εθνών πολυάριθμης Εκκλησίας. *Κύριε, εισακήκοα την ακοήν σου.* Στην τετάρτη ωδή διατρανώνεται το μυστήριο της θείας οικονομίας και της θείας σαρκώσεως. Διότι λέγει ότι *ο Θεός από Θαιμάν ήζει, και άγιος εξ όρους κατασκίου δασέος. Εκ νυκτός ορθρίζει το πνεύμα μου.* Στην πέμπτη ωδή ο μεγαλοφωνότατος Ησαΐας ψάλλει για όσα καλά συμβαίνουν την διάρκεια της νύκτας, διότι λέγει ότι *εκ νυκτός ορθρίζει το πνεύμα μου προς σε, ο Θεός, προφητεύοντας ατυτοχρόνως την λαμπρή Ανάσταση του Σωτήρος μας. Εβόησα εν θλίψει.* Εδώ ο μακάριος προφήτης Ιωνάς με τα έργα και τα λόγια του μας δίνει την έκτη ωδή. *Ευλογητός ει, Κύριε, και, Ευλογείτε πάντα τα έργα Κυρίου τον Κύριον.* Στην εβδόμη και ογδόη ωδή οι μακάριοι τρεις παίδες εν Βαβυλώνι μας υπενθυμίζουν κατάλληλα ότι έχει ήδη αρχίσει η ημέρα της παγκόσμιας υμνωδίας στον Κύριο. Αυτές οι οκτώ ωδές έχουν ληφθεί από την Παλαιά Διαθήκη, με τον τρόπον που είπαμε ότι έχουν καθορισθεί. *Μεγαλύνει η ψυχή μου τον Κύριον.* Την εννάτη ωδή και τελευταία την αφιερώνουμε στην Παναγία Παρθένο και Θεοτόκο, λαμβάνοντας το περιεχόμενό της από το Ευαγγέλιο του Λουκά. (1, 46-55). *Ευλογητός ο Θεός του*

Ισραήλ (Λουκ. 1, 68-79) Και προς την εννάτη ωδή προσθέτουμε και την ωδή του Ζαχαρία, πατέρα του Ιωάννη του Προδρόμου.

Από όλες τις ωδές επιλέγουμε τους ακροτελευταίους στίχους και τους συμπλέκουμε καταλλήλως με ύμνους που έχουν συνθέσει οι Πατέρες, που τους αποκαλούμε κανόνες, στους οποίους μετά την Τρίτη και έκτη ωδή των κανόνων παρεμβάλλονται καθίσματα, και τα λεγόμενα κοντάκια και οίκοι, καθώς ο ιερέας προσεύχεται. *Φωτοδότα Κύριε*. Στο τέλος συνδυάζουμε και μερικά άλλα τροπάρια, τα αποκαλούμενα Φωταγωγικά διότι ανυμνούν την παρουσία του φωτός, και ζητούμε να λάμψει εφ' ημάς το νοήτο φως, και Εξαποστειλάρια, διότι εξυμνούν την αποστολή των Μαθητών στα έθνη κατά την αναστάσιμο ημέρα.

Αινείτε τον Κύριον. Μετά τα εξαποστειλάρια επιλέγουμε και ψάλλουμε τρεις ψαλμούς, που τους αποκαλούμε Αίνους, διότι σε αυτούς εμπεριέχεται αίνος αναπεμπόμενος στον Θεό από όλα τα κτίσματα της δημιουργίας. Στους τέλους των Αίνων προσαρμόζουμε στίχους που τους συνδέουμε με κάποια άλλα τροπάρια, που ως επί το πλείστον τις αποκαλούμε καταβασίες.

Δόξα εν υψίστοις Θεώ. Μετά επισυνάπτουμε την δοξολογία για το πέρας της νυκτός και την αρχή της ημέρας. Η δοξολογία αποτελεί ένα θαυμαστό σύνολο από στίχους και ρητά της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, με την προσθήκη σε αυτήν του τρισαγίου ύμνου, την ακολουθεί κάποιο επίκαιρο τροπάριο, και αμέσως μετά τις ευχές του ιερέως γίνεται απόλυση.

Περί της πρώτης ώρας.

Και έτσι γίνεται κατά το τυπικό, εάν έχουμε κάποια εορτή ή είναι ημέρα Κυριακή. Στις άλλες κοινές ημέρες που είναι και οι περισσότερες, στον όρθρο επισυνάπτουμε τους ψαλμούς της πρώτης ώρας, αυτούς που είναι οικείοι και κατάλληλοι, και έχουν ως εξής. *Τα ρήματά μου, Το πρωί εισακούση της φωνής μου, το πρωί παραστήσομαί σοι, και επόψη με. Κύριε καταφυγή. Το πρωί ωσει χλόη παρέλθοι, και τα έργα των χειρών ημών κατεύθυνον εφ' ημάς, και το έργον των χειρών ημών κατεύθυνον. Έλεον και κρίσιν. Εις τας πρωίας απέκτεινον πάντας τους αμαρτωλούς της γης*. Τους ψαλμούς αυτούς επισφραγίζουμε με το Δόξα Πατρί και το Αλληλούια, και μετά με το τροπάριον, το θεοτοκίον *τι σε καλέσωμεν, ω Κεχαριτωμένη. Τα διαβήματά μου κατεύθυνον*. Και λέγοντας αυτά τα καθορισμένα που έχουν ληφθεί ως στίχοι από

διαφόρους ψαλμούς καταλλήλους για την πρώτην ώρα, αρχίζουμε πάλι και λέμε τον Τρισάγιο, και ένα τροπάριο το κατάλληλο και ταιριαστό της ημέρας, και εν συνεχεία τις ευχές, *ο εν παντί καιρώ*, που είναι κοινή για όλες τις ώρες, και αφού προηγηθεί το Κύριε ελέησον σαράντα φορές. Και αφού μεσολαβήσουν οι συγκεκριμένες ευχές, όπως είπαμε, κάνουμε την απόλυση. Η αιτία που διαβάζουμε την πρώτη ώρα είναι ότι πρέπει με προσευχή στον Θεό να αρχίζουμε τις πρώτες κινήσεις και τα έργα της ημέρας.

Περί της τρίτης ώρας.

Κατά την τρίτην ώρα αρχίζουμε την ομώνυμο ακολουθία, διότι κατά αυτήν το Πανάγιο Πνεύμα επισκέφθηκε τους αποστόλους εν είδει πυρός. Η τάξη είναι η ίδια με αυτήν της πρώτης ώρας, ομοίως και πάλι υπάρχουν τρεις ψαλμοί, και τα τροπάρια, και οι σχετικές ευχές, που αναφέρονται φυσικά στην παρουσία του Αγίου Πνεύματος, και παρακαλούν με δεήσεις η χάρις Του να εισέλθει και να κατοικήσει μέσα μας, όπως άλλωστε και οι τρεις ψαλμοί που έχουν επιλεγεί ως κατάλληλοι για προσευχή άριστη. Ο πρώτος ψαλμός, *εισάκουσον, Κύριε, ...χορτασθήσομαι εν τω οφθίηναι μοι την δόξαν σου*, ο δεύτερος με το, *προς σε, Κύριε, ήρα τους οφθαλμούς μου...νομοθετήσει αυτό εν οδώ ή ηρετίσατο*, και ο τρίτος με το, *ελέησόν με ο Θεός...καρδίαν καθαράν κτίσον εν εμοί, ο Θεός, και πνεύμα ευθές εγκαίνισον εν τοις εγκάτοις μου*, κ.ο.κ.

Περί της έκτης ώρας.

Τι λοιπόν έχουμε στην έκτη ώρα; ομοίως και τα ψαλλόμενα της έκτης ώρας έχουν τοποθετηθεί έτσι, για να μας θυμίζουν ότι σε αυτήν την ώρα ο Σωτήρας μας καρφώθηκε στον Σταυρό, και μάλιστα κατά το μεσημέρι δέχθηκε τις επιθέσεις του πονηρού που επιβουλεύεται την ζωή μας, διότι τις μεσημεριανές ώρες ο πολύ κόσμος ησυχάζει, όπως και κατά την νύκτα οπότε οι αντικείμενες δυνάμεις του πονηρού ενεργούν. Προς όλα αυτά τα νοήματα τα πάντα συγκατανεύουν, και οι ψαλμοί έχουν το κατάλληλο περιεχόμενο. *Ο Θεός, εν τω ονοματί σου...αλλότριοι επανέστησαν επ' εμέ, και κραταιοί εξήτησαν την ψυχήν μου, εσπέρας και πρωί και μεσημβρία διηγήσομαι, και απαγγελώ, και εισακούσεται της φωνής μου, ...επιρριψον επί Κύριον την μέριμνάν σου, και αυτός σε διαθρέψει...ο κατοικών εν βοηθεία...ου φοβηθήση από φόβου νυκτερινού, από συμπτώματος και δαιμονίου μεσημβρινού.* Άλλωστε και ο κορυφαίος των αποστόλων Πέτρος μας άφησε τέτοιο υπόδειγμα προσευχής. *"Ανέβη*

επί το δώμα προσεύξασθαι περί ώρα έκτην" (Πραξ. 10, 9), όταν είδε την θαυμαστή εκείνη οπτασία.

Περί της Παναγίας. (στα μοναστήρια την ώρα της κοινής τράπεζας τελείται η ακολουθία της υψώσεως της Παναγίας, από τον λεγόμενο άρτο της Παναγίας).

Την ώρα του γεύματος προσευχόμαστε με την Κυριακή προσευχή (Πάτερ ημών), διότι σε αυτήν λέγεται, *τον άρτον ημών τον επιούσιονδος ημίν σήμερον*. Αφού σηκωθούμε και πούμε την ευχαριστήριο προσευχή, τελούμε την τελετή της Παναγίας με αυτόν τον τρόπο. Επειδή αυτήν την ώρα παλαιότερα ετελείτο από τους ιερούς αποστόλους η μυστική λειτουργία του Σώματος και του Αίματος του Κυρίου, όπως παρέλαβαν εξ αρχής από τον Κύριο. Διότι Εκείνος μετά τον Μυστικό Δείπνο παρέδωσε τα θεία και άχραντα αυτά μυστήρια, έτσι και στους ευκτήριους οίκους που χτίσθηκαν σε όλην την οικουμένη, και γίνονταν οι συνάξεις των πιστών της Εκκλησίας, έπρεπε λοιπόν και το μυστήριο της θείας ευχαριστίας να τελείται με τρόπον σεμνότερο και αγιώτερο. Ως τόπος για τα τελούμενα αυτά επελέγη ως πλέον κατάλληλος το μέρος το πιο εσωτερικό, το ενδότατο, και το άδυτο στους πολλούς. Έτσι λοιπόν ο χρόνος προ του γεύματος, επειδή οι λειτουργοί παρέμεναν νηστικοί, και για αυτήν την ιεράν αιτία, λέγονται προσευχές και ιεροί ύμνοι.

Επειδή όμως μετατέθηκε χρονικά η τέλεση της λειτουργίας των αχράντων μυστηρίων, και επειδή και η Θεομήτωρ και Δέσποινα Παναγία μετέστη και η ίδια προς τον Υιόν Της και Δεσπότην Κύριο, έκριναν οι ιεροί απόστολοι ότι στην θέση των αχράντων μυστηρίων, όπως και την ώρα της προσκομιδής, να εξάγουν ένα άλλον άρτο για την Μητέρα του Κυρίου, και σε ανάμνηση αυτής, όπως γίνεται και με τον θείον άρτον εις ανάμνηση του Δεσπότη, αυτόν (τον άρτο της Παναγίας) να τον αφιερώνουν και να μεταλαμβάνουν εξ αυτού. Κόβεται λοιπόν άρτος σε τριγωνικό σχήμα και σε σχήμα πυραμίδος στην κορυφή, και αφού εξαχθεί ανυψώνεται από τον προς τούτο διατεταγμένο, ο οποίος με δυνατή φωνή λέει: *Μέγα το όνομα*, και εμείς απαντούμε, *της Αγίας Τριάδος*. Πάλι εκείνος λέει, *Παναγία Θεοτόκε, βοήθει ημίν*, και εμείς συμπληρώνουμε, *Αυτής πρεσβείαις, ο Θεός, ελέησον ημάς*. Και ακολουθούν τροπάρια για την Θεοτόκο, και ο Τρισάγιος ύμνος, ενώ εμείς μεταλαμβάνουμε από τον ιερόα αυτόν άρτο. Και μετά κάνουμε την απόλυση. Και εναλλάσσουμε την ακολουθία αυτήν κατά την λαμπρή ημέρα της αναστάσεως του Κυρίου. Τότε ο ανυψούμενος άρτος, δεν συνοδεύεται από τροπάρια στην Θεοτόκο, ψάλλονται μόνον

από όλους τα τροπάρια του Κυρίου, και ο άρτος αυτός δεν μοιράζεται στους γευματίζοντες, επειδή διασώζει την εικόνα του ίδιου του Κυρίου. Φυλάσσεται όλην την εβδομάδα, και ανυψώνεται καθημερινώς, διότι η εβδομάδα της Διακαινισμού εκλαμβάνεται ως μία ημέρα, και την τελευταία ημέρα, πριν την τροφή, μεταδίδεται με σεβασμό στους γευματίζοντες, όπως και με τον άρτο της Παναγίας.

Περί της εννάτης ώρας.

Κατά την εννάτη ώρα συγκεντρωνόμαστε πάλι, και αυτό το έχουμε πάρει ως παράδοση από τους αποστόλους, διότι ο Πέτρος και ο Ιωάννης ανέβαιναν στο ιερό την εννάτην ώρα της προσευχής, και ταυτοχρόνως φέρνουμε στην μνήμη μας τον θάνατο του Δεσπότη, διότι *"περί γαρ την εννάτην ώραν, παρέδωκεν το πνεύμα"*, λένε τα ευαγγέλια, και ψάλλουμε ψαλμούς και τα υπόλοιπα ακολουθώς κατά τρόπον όμοιον με τις άλλες ώρες. Λέμε τους κατάλληλους ψαλμούς για το τέλος της ημέρας. *Ως αγαπητά τα σκηνώματά σου...κρείσσων ημέρα μία εν ταις αυλαίς υπέρ χιλιάδας...ευδόκησας, Κύριε, την γην σου, απέστρεψας την αιχμαλωσίαν Ιακώβ...κλίνον Κύριε το ους σου...Ελέησόν με, Κύριε, ότι προς σε κεκράζομαι όλην την ημέραν.* Μετά λέμε τα τροπάρια και επισυνάπτουμε την ευχή του σωτηρίου πάθους, ενθυμούμενοι την μνήμη του θανάτου του Κυρίου. Και κάνουμε την απόλυση, για να προχωρήσουμε στην εσπερινή υμνωδία. Όταν δηλαδή δεν υπάρχει νηστεία και δεν τρώμε άπαξ της ημέρας την εννάτη ώρα, η εννάτη διαχωρίζεται από τον εσπερινό, και συνάπτεται με την έκτη ώρα και η ακολουθία που ψάλλεται πριν το φαγητό, και ονομάζεται ακολουθία των τυπικών. Τα τυπικά αποτελούν μέρος των ψαλλομένων της ιεράς λειτουργίας, και όταν αυτή δεν τελείται, στην θέση αυτής, επισυνάπτομεν είτε με την εννάτη ώρα, είτε τα συναρμόζουμε με την έκτη ώρα.

Περί του εσπερινού.

Στον εσπερινό μας εισάγει ο προοιμιακός ψαλμός ργ' (103), *Ευλόγει η ψυχή μου τον Κύριον*, και μας υπογραμμίζει την δημιουργία των κτισμάτων και εκθειάζει την χρησιμότητά τους, εξυμνώντας τον Δημιουργό για αυτά. Καθώς η ημέρα έχει ήδη ολοκληρωθεί, και εμείς είχαμε το δώρο του Θεού να απολαύσουμε τα κτίσματα του Θεού, θα ήταν πρόπον να αναπέμψουμε ευχαριστία γι' αυτά σε Εκείνον που φροντίζει για την ζωή μας. Μετά πάλιν ακολουθούν εναλλασσόμενοι με ιερές ευχές, άλλοι ψαλμικοί στίχοι, όπως το *Κύριε εκέκραξα, και φωνή μου προς Κύριον*, οι οποίοι

ψάλλονται μετά μέλους, όποτε είναι ο κατάλληλος καιρός προς τούτο, και ακολουθούν ψαλλόμενα κάποια τροπάρια , πολλά από αυτά ταιριαστά για την ώρα του εσπερινού, μαζί με στίχους κατάλληλους. *Έπαρσις γαρ των χειρών μου, θυσία εσπερινή, και, από φυλακής πρωίας μέχρι νυκτός, από φυλακής πρωίας ελπισάτο Ισραήλ επί τον Κύριον, και άλλοι παρόμοιοι.*

Μετά, κατά την είσοδο του ιερέως, που συμβολίζει την ένσαρκο παρουσία του Σωτήρος στον κόσμο, αλλά και την επιστροφή Του πάλι προς τον Πατέρα εξεικονίζει, ψάλλεται ο εσπερινός ύμνος του μάρτυρος Αθηνογένους, που ώρμησε στην φωτιά για να τελειωθεί το μαρτύριό του, όπως μας λέγει ο Μέγας Βασίλειος, ψάλλοντας το *Φως ιλαρόν*. Ακολουθεί η εκτενής δέηση *είπωμεν πάντες*, με ευχές και αιτήσεις των αγαθών που έχουμε ανάγκη από τον Θεό και Τον παρακαλούμε. Μετά το *Καταξίωσον Κύριε*, και πάλι ακολουθούν ψαλμικοί στίχοι και τροπάρια.

Νυν απολύεις. Η ευχαριστήριος ευλογία του θεοδόχου Συμεών, όπως ακριβώς εκείνος την είπε δηλώνοντας την χαρά του για την απελευθέρωσή του από το σώμα (τον σωματικό θάνατο), έτσι και σε μας κατά τον ίδιον τρόπον μας υπενθυμίζει ότι η έξοδος από την τωρινή ζωή είναι ήδη παρούσα, την οποία μας υπενθυμίζει χαρακτηριστικά η εσπερινή ώρα. Μετά κατά το σύνηθες και φυσικό ευλογούμε τον Θεό με το *Άγιος ο Θεός*, ο τρισάγιος ύμνος, με τα συνακόλουθα αυτού, το τροπάριο της απολύσεως (απολυτικό), η ευχή του ιερέως, η οποία μας αποπέμπει για την θεία λειτουργία.

Περί του αποδείπνου.

Απομένει και ο τελευταίος ύμνος (ακολουθία) του αποδείπνου, τον οποίον αναπέμπουμε στον Θεό ήδη προετοιμαζόμενοι για τον ύπνο και ανάπαυση του σώματος. Και αυτός είναι μακρότερος αλλά και πιο σύντομος ανάλογα με την ημέρα. Στις ημέρες της νηστείας είναι πιο εκτενής (μεγάλο απόδειπνο), στις άλλες ημέρες πιο σύντομος. Και υπάρχουν τρεις ψαλμοί που και εδώ συνδυάζονται με δοξολογίες και τροπάρια και μάλιστα με ευχές, και κάποια άλλα. Ο πρώτος ψαλμός, *εν τω επικαλείσθαι με*, είναι ο κατάλληλος για την ώρα του αποδείπνου, και μάλιστα εκεί που λέει, *εν ειρήνη επί το αυτό κοιμηθήσομαι, και υπνώσω, ότι συ, Κύριε, κατά μόνας επ' ελπίδι κατώκισάς με*. Ο δεύτερος ψαλμός, *Κύριε, μη τω θυμώ σου ελέγξης με*, εκεί που λέει, *λούσω καθ' εκάστην νύκτα την κλίνην μου, εν δάκρυσί μου την στρωμνήν μου*

βρέζω. Και ο τρίτος ψαλμός, έως πότε, Κύριε, όταν λέει, φώτισον τους οφθαλμούς μου, μη ποτε υπνώσω εις θάνατον.

Στην δεύτερη τριάδα ψαλμών ο ψαλμός προς σε, Κύριε, ήρα την ψυχήν μου, λέγει πολύ ταιριαστά: *δίδαξόν με, ότι συ εί ο Θεός ο Σωτήρ μου, και σε υπέμεινα όλην την ημέρα. Ο ψαλμός επί σοι, Κύριε, ήλπισα, λέγει εις χείρας σου παραθήσομαι το πνεύμα μου, καθώς ο ύπνος αποτελεί μίμηση του θανάτου. Ο ψαλμός ο κατοικών εν βοηθεία του Υψίστου, λέγει το, ου φοβηθήσομαι από φόβου νυκτερινού, από πράγματος εν σκότει διαπορευομένου, και τα λοιπά. Μετά τους ψαλμούς ψάλλουμε μερικά μέρη από τις προφητείες του Ησαΐα, που μας ενισχύουν κατά της ενεργείας των δαιμόνων, που ιδίως επιδεικνύουν την νύκτα την πονηρή τους δύναμη. Λέγει ο Ησαΐας, μεθ' ημών ο Θεός, γνώτε, έθνη, και ηττάσθε. Ο λαός ο καθήμενος εν σκότει είδε φως μέγα, ότι μεθ' ημών ο Θεός, κλπ.*

Αφού πούμε μεταξύ κάποιων τροπαρίων και ευχών το Πιστεύω, το Σύμβολο της Πίστεως, και τα τροπάρια *φώτισον τους οφθαλμούς μου*, αρχίζουμε να λέμε τον πεντηκοστό ψαλμό, *ελέησόν με ο Θεός*, τον οποίον στο μικρό απόδειπνο τον βάζουμε στην αρχή, διότι ο ν' ψαλμός ουδέποτε παραλείπεται, επειδή μας διδάσκει την μετάνοια, που οφείλουμε να επιδεικνύουμε στον Θεό σε όλη μας την ζωή. Ακολουθεί ο ψαλμός *Κύριε εισάκουσον της προσευχής μου*, στον οποίο λέμε το εξής κατάλληλο για την ώρα και την περίσταση, *εγενήθην ωσει νυκτικόραζ εν οικοπέδω, ηγρύνθησα, και εγενόμην ως στρουθίον μονάζον επί δώματος*, και κατόπιν αντί τρίτου ψαλμού λέμε την προσευχή του βασιλέως Μανασσή, *Κύριε Παντοκράτορ*, διότι αποτελεί αφορμή μετανοίας και κατανύξεως. Και πάλι ακολουθούν οι δύο ψαλμοί του μικρού αποδείπνου, *Ο Θεός εις την βοήθειάν μου πρόσχες, και Κύριε εισάκουσον της προσευχής μου*, ψαλμοί με προσευχητικό περιεχόμενο και σημαντικοί για την ώρα του αποδείπνου. Ακολουθεί η δοξολογία, *δόξα εν υψίστοις Θεώ*, και άπαντα τα συνακόλυθα αυτής κατά τον ίδιον τρόπον, όπως και στην αρχή της ημέρας, τα τροπάρια και οι ευχές και η συνήθης απόλυση.

Περί των εκφωνήσεων του ιερέως.

Οι εκφωνήσεις του ιερέως και στην θεοπαράδοτη προσευχή και στις άλλες προσευχές που κάνει ο ίδιος κατ' ιδίαν, έχουν αυτόν τον λόγο. Όπως ακριβώς και για τα άλλα πράγματα το να κάνεις ο,τιδήποτε αποτελεί έργο του καθενός που έχει την

θέληση, εκφράζοντας τον λόγο και την αιτία για το γενόμενον, αυτό αποτελεί έργο υπέροχο και επιστημονικό (δηλ. έργο που κατ' εξοχήν υπερέχει και ξεχωρίζει και γίνεται με γνώση), έτσι και εδώ, το να ζητεί κάποιος από τον Θεό αυτά που έχει ανάγκη, αυτό αποτελεί έργο κοινό και δικό μας, διότι λέγει ο Κύριος: *"αιτείτε και δοθήσεται υμίν"*, και αυτό αιτιολογεί τις δικές μας αιτήσεις στην προσευχή. Όμως για τις αιτήσεις *"ου παρ' ημάς, ουδέ διά την ημετέραν αρετήν και σπουδήν, αλλ' ότι δόνασαι. Σου γαρ εστιν η βασιλεία και η δύναμις και η δόξα. Ότι αγαθός και φιλόανθρωπος Θεός υπάρχεις"* και τις άλλες αιτήσεις που εξυμνούν τον Θεό, τις εξαγγέλλει με δυνατή φωνή, ενίοτε και με δοξολογικό τόνο, ο ιερέας, ο οποίος αποτελεί ερμηνευτή και εξηγητή της θεαρχικής δικαιοσύνης, σύμφωνα με τον Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη που πολλά έγραψε ερμηνευτικά για τα θεία (την θεία ιεραρχία). Τις μεν αιτήσεις από κοινού με τους άλλους ή μόνος του υπέρ εκείνων που ψάλλουν είθισται να εκφωνεί, όμως τις ακροτελεύτειες αιτήσεις (τις καταλήξεις των ευχών) μόνος ο ίδιος ο ιερέας τις εκφωνεί με δυνατή φωνή, απευθυνόμενος προς τον Θεό, στον οποίον αναφέρεται και η ευχή, διδάσκοντας εμάς παράδειγμα ταπεινοφροσύνης και βεβαίας ελπίδος για τις αιτίες, για τις οποίες πρόκειται να εισακουσθούν. Λεγει ο άγιος Διονύσιος ότι, εάν εξαρτάτο από την δική μας αξία να εισακουσθούν οι αιτήσεις μας, θα είχαμε διαρκή αμφιβολία και ενδοιασμούς, ακόμη και όποτε και κάθε φορά αν εργαζόμασθε το καλό, καθιστάμενοι εμείς μεταβαλλόμενοι, και ουδέποτε παραμένοντες με σταθερότητα στα ίδια. Τώρα όμως αυτά που είναι αληθινά του Θεού, αίδια, αμετάβλητα, αιώνια και άφθαρτα, έχουμε την δυνατότητα με τις αιτήσεις μας να τα απολαμβάνουμε. Δεν θα ήταν δίκαιο να υπάρχει αμφιβολία γι' αυτό. Η εκφώνηση του ιερέως εικονίζει και εκφράζει την θεϊκή ανταπόκριση στα αιτήματά μας. Η εκφώνηση του ιερέως επίσης πληροφορεί και γεμίζει τις ψυχές των λογικών ανθρώπων, και κατά κάποιον τρόπον συμμετέχει, συκοινωνεί με τις δικές μας ωδές υπέρ των οποίων κάνει την εκφώνηση. Και εμείς πάλι συμμετέχουμε στις ευχές, που αυτός εκφωνεί, ενώ εμείς τις ακούμε σιωπηλοί, και τις προσεπικυρώνουμε λέγοντες το Αμήν.

Περί τροπαρίων.

Τροπάρια ονομάζονται από την λέξη τροπή, δηλαδή όσα από τα ψαλλόμενα αλλάζουν, υφίστανται τροπή, και ως προς το μουσικό μέλος έχουν την αναφορά τους σε άλλα, ή διαφορετικά προς αυτά. Τα τροπάρια που ονομάζονται στιχηρά επειδή

πριν από αυτά ψάλλονται σίχοι από το ψαλτήριο ή στιχοί που έχουν ληφθεί από αλλού.

Περί ειρμών.

Ειρμοί ονομάζονται αυτά που συμπλέκονται τα ίδια με άλλα, και έτσι προκύπτει από αυτά μία σειρά.

Περί κανόνος.

Το άθροισμα από τους ειρμούς σε κάθε ήχο στις εννέα ωδές ονομάζουμε κανόνα, διότι πάντα υπάρχει η δυνατότητα από τους ήδη υπάρχοντες κανόνες να φτιάξουμε άλλους, που να αναφέρονται σε αυτούς.

Περί καταβασίας.

Κατά όμοιο τρόπο ονομάζονται και οι καταβασίες, διότι όταν ψάλλονται αυτές σε σχέση με τα υπόλοιπα, κατεβαίνουμε.

Περί προκειμένων.

Τα προκείμενα τάσσονται προ των προφητικών και αποστολικών Γραφών (τα αναγνώσματα) και του Ευαγγελίου. Τα προκείμενα είναι σίχοι ως επί το πλείστον από τους ψαλμούς, συγγενείς εννοιολογικά με τα αναγνώσματα, και κατά κάποιον τρόπο προηγούνται ως προσμαρτυρία αυτών. Ταυτοχρόνως όταν ψάλλονται τα προκείμενα προλειαίνουν κάπως την ακοή και προετοιμάζουν για τα αναγνώσματα.

Περί των στίχων.

Τα λεγόμενα τροπάρια του στίχου ονομάζονται στιχηρά, διότι σε αυτά λέγονται κάποιοι εκτενέστεροι και μεγαλύτεροι σίχοι από όλα τα υπόλοιπα στους καθημερινούς εσπερινούς.

Περί των κοντακίων.

Ποιητής και δημιουργός των κοντακίων είναι ο θαυμάσιος Ρωμανός, ο οποίος έλαβε αυτό το χάρισμα από την Θεοτόκο, όταν του φανερώθηκε στον ύπνο, και του επέδωσε τόμον χαρτιού και τον διέταξε να τον φάει, πράγμα που του φάνηκε ότι όντως το έκανε, και αφού ξύπνησε αμέσως, και ήταν η ημέρα των Γενεθλίων του

Χριστού (Χριστούγεννα), ανέβηκε στον άμβωνα και άρχισε να ψάλλει *η Παρθένος σήμερα*, και από τότε συνέθεσε και τα άλλα κοντάκια. Για εκείνον τον τόμον αυτά ονομάζονται κοντάκια, διότι τόμος λέγεται το κοντάκιο.

Περί οίκων.

Ο ίδιος συνέθεσε και τους οίκους, που εψάλλοντο προηγουμένως μαζί με τα κοντάκια μίονον στους ιερούς οίκους (ναούς), στους οποίους ο ιερός εκείνος άνδρας συνήθιζε να αγρυπνεί κατά τις παννυχίδες. Γι' αυτόν τον λόγο ωνομάσθηκαν οίκοι.

Περί αντιφώνων.

Αντίφωνα λέγονται όσα από καθένα από τους δύο χορούς ψάλλονται αντιφωνικά μεταξύ τους κατά τον ίδιον τρόπον

Περί των δεκαπέντε γονυκλισιών στις ημέρες της νηστείας.

Οι μεταξύ των ευχών γονυκλισίες στις ημέρες της νηστείας έχουν αυτόν τον αριθμό, που προκύπτει από το τρία επί πέντε= δεκαπέντε. Επειδή οι αισθήσεις μας έχουν διαφθαρεί, και είμαστε προσηλωμένοι σε κάθε τι το αισθητό, έχοντας έτσι κατασκευάσει ειδόδους για την αμαρτία και τον θάνατο, ο λόγος που κάνουμε μετάνοιες επανορθώνει τις διεφθαρμένες αισθήσεις μας, και τις προσηλώνει στην μακαρία Αγία Τριάδα που υπερβαίνει τις αισθήσεις μας, και μέσα από την κλίση και την αναφορά μας σε αυτήν κατορθώνουμε τον θεοειδή βίο (την θεοφιλή ζωή), έτσι λοιπόν (οι δεκαπέντε μετάνοιες) σαν γωνίες τριγώνου μας προσαρμόζουν και μας καθομοιώνουν με την Αγία Τριάδα, και μας οδηγούν στο να επιμηκύνουμε την προσευχή. Καθώς λέγει ο ψαλμωδός ότι *μακρότητα ημερών εμπλήσω αυτόν, και τότε δείξω αυτό το σωτήριόν μου.*

Γιατί το κοινωνικόν, Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, ψάλλεται στις εορτές της Θεοτόκου.

Το κοινωνικό αυτό είναι κατάλληλο για όλες τις ημέρες και μάλιστα την ώρα της θείας κοινωνίας. Ψάλλεται όμως ιδιαίτερος και για την Θεοτόκο, όχι τόσο για τον πρώτο στίχο, γιατί αυτός είναι κοινός, όσο

Για τον δεύτερο στίχο του κοινωνικού που λέγει: *και το όνομα Κυρίου επικαλέσομαι*. Αυτό αποτελεί πρόρρηση και προφητεία ταιριαστή για την Θεοτόκο, και εκπληρώθηκε από αυτήν, όπως ακριβώς και το, *μνησθήσομαι του ονοματός σου εν πάση γενεά και γενεά*, που ψάλλεται προ της περικοπής του Ευαγγελίου, στην οποία καταγράφεται η προσευχή και η επίκληση της Θεοτόκου (Λουκ. 1, 46-56). Τότε η Θεοτόκος επεκαλέσθη το όνομα του Κυρίου, όταν είπε: *"μεγαλύνει η ψυχή μου τον Κύριον, και ηγαλλίασε το Πνεύμα μου επί τω Θεώ τω Σωτήρι μου. Ιδού γαρ από του νυν μακαριούσι με πάσαι αι γενεαί, ότι εποίησέ μοι μεγαλεία ο δυνατός, και άγιον το όνομα αυτού"*. Δεν θα έκανε λάθος κανείς εάν εννοούσε με την λήψη του ποτηρίου την θεία χάρη του Αγίου Πνεύματος, ως έκφραση ποιητική δηλωτική της ευφροσύνης και της εκστάσεως, σύμφωνα με αυτό που λέγει ο Δαβίδ: *"το ποτήριόν σου μεθύσκον με ωσει κράτιστον"*, από το οποίο ποτήριο της χάριτος του Αγίου Πνεύματος επλήσθη η Θεοτόκος, περισσότερο μάλλον ούσα πλήρης χάριτος (κεχαριτωμένη), εξεφώνησε αυτήν την προσευχή. Αυτό προτρέπει και εμάς σε αυτό, το να δεχόμαστε το σωστικό ποτήριο, όπως ακριβώς και η Θεοτόκος εδέχθη την υπόσταση του Λόγου του Θεού (δηλ. να κυοφορήσει τον Υιόν του Θεού), να επικαλούμαστε το όνομα του Κυρίου, και να μεγαλώνουμε μαζί με αυτήν τον Κύριον, και να Τον ευχαριστούμε που αξιωνόμαστε τόση μεγάλης χάριτος.